

OSOBA, ČLOVEK A (AKO) INDIVIDUUM VO FILOZOFICKOM UČENÍ P. L. LAVROVA (KRITICKÉ POZNÁMKY K BYZANTSKEJ A SLOVANSKEJ DUCHOVNOSTI)¹

Person, Man and (As an) Individual in Philosophical Teachings of P. L. Lavrov (Critical Notes on Byzantine and Slavic spirituality)

Ondrej Marchevský

DOI: 10.17846/CL.2018.11.1.138-146

Abstract: MARCHEVSKÝ, Ondrej. *Person, Man and (As an) Individual in Philosophical Teachings of Peter L. Lavrov (Critical Notes on Byzantine and Slavic Spirituality)*. The contribution is a result of author's interest in the legacy of Russian Narodism and, within its framework, the works of Petr Lavrovich Lavrov (1823 – 1900). The contribution analyses that part of Lavrov's extensive work which could be labelled as philosophy of history. The selected part of Lavrov's works are a result of his long-term interest and effort to interconnect philosophical reflections with the real needs of political practice in the Russian context of the second half of the 19th century. Lavrov's views can be seen as a critical reflection of values created by the Byzantine and Slavic spirituality. Faith is not accepted as faith in God. It is regarded as a strong belief which can lead to political action and social change. It is a belief in goals created by man. This represents the fundament for the creation of a better world. In that respect, one can identify Lavrov's distinctive reflections concerning the values and actions based on these values. Actions, based on certain values, and the process of realisation of shared or accepted value frameworks, represent, in Lavrov's understanding, the basis, or the starting point for a definition of man and (as an) individual, as an acting individual.

Keywords: *person, man, individual, Russian narodism, P. L. Lavrov*

Abstrakt: MARCHEVSKÝ, Ondrej. *Osoba, človek a (ako) individuum vo filozofickom učení P. L. Lavrova. (Kritické poznámky k byzantskej a slovanskej duchovnosti)*. Príspevok je výsledkom záujmu o skúmanie ruského národnického myšlienkového dedičstva a v jeho rámci tvorby Petra Lavroviča Lavrova (1823 – 1900). Príspevok venuje pozornosť tej časti bohatej tvorby Lavrova, ktorú by bolo možné nazvať filozofiou dejín. Uvedená oblasť tvorby Lavrova je výsledkom jeho dlhodobého záujmu, snahy o prepojenie filozofických úvah s potrebami reálnej politickej praxe v kontexte Ruska 2. polovice 19. storočia. Názory Lavrova je možné chápať ako kritickú reflexiu hodnôt vytvorených gréckou, byzantskou a slovanskou duchovnosťou. Vieru neprijíma ako vieru v Boha. Chápe ju ako silné presvedčenie, ktoré môže viesť k politickému konaniu a spoločenskej zmene. Je vierou v ciele, ktoré tvorí človek. Je východiskom odhodlania pre tvorbu lepšieho sveta. V rámci týchto snáh je možné identifikovať osobitné uvažovanie Lavrova o hodnotách a konaní človeka na základe takýchto hodnôt. Konanie založené na hodnotách, proces realizácie zdieľaných alebo prijímaných hodnotových

¹ Predložený text je výstupom z riešenia projektu VEGA č. 1/0124/16 *Ruská a slovenská filozofia osoby v lingvistických a filozofických súvislostiach*.

rámcov, tvorí pre Lavrova bázu, východisko pre vymedzenie človeka a (ako) individua, individua konajúceho.

Kľúčové slová: *osoba, človek, individuum, ruské národnictvo, P. L. Lavrov*

Myslenie ruskej proveniencie 19. storočia býva oprávnené nazývané *zlatým vekom*. Je to obdobie plné nadčasových či nečasových myšlienok, posolstiev, ktorých význam rezonuje a bude rezonovať naprieč vzdelaným ľudstvom všetkých pokolení. Je to zároveň doba, ktorá rodí udalosti vnímané ako veľké traumy ruských dejín, spomedzi ktorých je najcitlivejšou témou revolúcia roku 1917.

Spoločne s tvorbou V. S. Solovjova, F. M. Dostojevského, L. N. Tolstoj, A. P. Čechova sa rozvíja aj myslenie striktné sekulárne, ktorého cieľom je zmena Ruska, zmena rásna a rýchla, revolučná. Je stelesnená tvorbou tzv. národníkov².

Práve jednej z kľúčových postáv uvedeného hnutia je venovaná predkladaná práca. Peter Lavrovič Lavrov je významnou postavou, ktorá nie je príliš známa ani v domacom, ani v českom a slovenskom diskurze. V ruskom prostredí, podobne ako ostatní národníci je to intelektuálna *persona non grata*.

Nádejame sa, že predkladanou prácou prispejeme k obohateniu reflexie ruskej filozofie v slovenskom filozofickom výskume a konkrétne k osvete národníckej filozofie, ktorá je jej súčasťou (Pružinec – Gallo 2016, 2).

V snahe predstaviť Lavrovovu koncepciu človeka, resp. osoby a individua považujeme za potrebné zdôrazniť, že táto otázka predstavuje časť, fragment jeho bohatého a pomerne kontroverzného tvorivého odkazu. Naša práca tak predstavuje nevyhnutnú a vedomú redukciu, ktorá nepretenduje na postihnutie celku jeho odkazu. Takýto zámer je jednoducho v poskytnutom formáte odbornej štúdie nerealizovateľný. Budeme sa ale snažiť zakomponovať vybranú tematiku do kontextu tvorby Lavrova a jej hlavných intencií. V súlade s týmto zámerom si dovoľíme stručne, vskutku v podobe črty predstaviť postavu Petra L. Lavrova. Zároveň uvidíme textové východiská pri skúmaní uvedeného problému, teda práce zásadné z pohľadu zvolenej problematiky človeka, osoby a individua.

Ak by sme si chceli priblížiť život P. L. Lavrova³, mali by sme hovoriť o horlivom diskutérovi a publicistovi 2. pol. 19. storočia, ktorý bol profesionálne vojakom-delostrelcom a zároveň profesorom vyššej matematiky na Peterburskom delostreleckom učilišti. Bol veteránom Krymskej vojny. Za zmienku stojí jeho snaha propagovať spoločenskú užitočnosť filozofie. V roku 1860 realizoval intelektuálne podujatie s názvom *Tri besedy o súčasnom význame filozofie*, ktorý je v ruskom prostredí úplne prvým pokusom predstaviť filozofiu ako niečo spoločensky užitočné. Ako niečo, čo môže mať pozitívny vplyv na vývoj spoločenského diania.

Práve vplyvu na spoločenské dianie, ktoré by dokázalo zmeniť dobové Rusko bola venovaná hlavná pozornosť Lavrova. Tomu zodpovedá jeho spoločenská angažovanosť aj písaná tvorba, z ktorej sú pre zvolenú tému určujúce práce: *Historické listy (Istoričeskije pisma)*⁴, *Sociálna revolúcia a úlohy morálky (Socialnaja revolucija i zadači nnavstvennosti)*⁵, *Staré otázky (Starye voprosy)*⁶.

Snaha Lavrova vplývať na spoločenské dianie je vyjadrená pohybom jeho úvah medzi dvoma rámcami, ktoré sú zastúpené symbolmi *kabinetu* a *ulice*. V svojej dobe vníma poznatky nadobudnuté ľudským myslením ako úplne odtrhnuté od spoločenského diania, od potrieb ľudí. *Kabinetná*

² Pozri bližšie Zverev (2009), Broda (2003), Pomper (1993), Rydzewski (2014), Walicki (2005).

³ Petr Lavrovich Lavrov (1823 – 1900).

⁴ [Historical Letters] Prvýkrát vydané v rokoch 1868 – 1869..

⁵ [Social Revolution and The Role Of Morality] Prvýkrát vydané v roku 1884.

⁶ [Old Issues] Prvýkrát vydané v roku 1884.

múdrosť je predmetom posmechu tých, ktorí *žijú na ulici*. Lavrov sa svojou tvorbou snaží o prepojenie týchto dvoch prostredí, čo je badateľné aj z nasledovného: „My formulujeme len otázky, no čitateľ, ku ktorému sa obraciame, čitateľ, ktorý neodsúdil predchádzajúce strany ako snahu pobúriť jeho myslenie, rutinu jeho života, čitateľ, ktorý sa zamyslel nad úlohami formulovanými na týchto stránkach, sám nájde odpovede na dané parciálne otázky. Tieto odpovede netreba čítať z knihy, veriť v ne, je ich potrebné čerpať zo života, musia vytvoriť základy životného presvedčenia“ (Lavrov 2010a, 289). Čitateľom je človek jeho doby. Považujeme za dôležité spomenúť, že v intenciách jeho tvorby je možné používať pojmy osoba a človek ako synonymá, no pojem individuum z tohto rámca vystupuje. Je nositeľom iného obsahu ako spomínané dva pojmy. Osoba, resp. človek predstavuje neuralgický bod a zároveň Achillovu pätu možných zmien v spoločnosti. Problematiku osoby, resp. človeka a individua je tak možné badať ako špecifický problém na ceste prepojenia *kabinetu* a *ulice*. Náš redukovaný prístup tak spočíva v priblížení jedného – zásadného – faktoru v procese týchto plánovaných ráznych spoločenských zmien. Ten však nie je jediný. Mohli by sme spomenúť jeho úvahy o podmienenosti vedeckých skúmaní či tiež jeho konceptualizáciu progresu, ktoré predstavujú ďalšie aspekty jeho úvah medzi *kabinetom* a *ulicou*.

Ak sa Lavrov obracia na človeka, tak sa naň obracia ako na bytosť, ktorá ako jediná svojimi percepčnými schopnosťami dokáže vnímať písané slovo, hĺbku myšlienok. Je tiež jedinou bytosťou, ktorá poznatky o spoločnosti dokáže pretaviť do konkrétnych činov, na reálnu spoločenskú prax. Potrebu tohto aktu zdôrazňuje nasledovne: „Filozofické idey nie sú dôležité ako prejavy procesu rozvoja ducha v jeho logickej abstrakcii, ale slúžia človeku ako logické formy uvedomenia si vyššej alebo nižšej dôstojnosti, širšie alebo užšie koncipovaných cieľov jeho existencie, sú dôležité ako formy vzdoru proti prežívanej skutočnosti v mene túžby po lepšom a spravodlivejšom spoločenskom zriadení alebo ako formy uspokojenia sa s existujúcim zriadením“ (Lavrov 2010a, 52). Oproti prvej myšlienke rámcujúcej zámer Lavrova tu možno badať posun. Lavrov už nie je len tým, kto otvára otázky, naznačuje smerovanie. Idey majú viesť k vzdoru, ku zmene.

Ak sme naznačili, že medzi človekom, resp. osobou a individuum je významový posun, preto považujeme za vhodné pozrieť sa na povahu tejto diferenciácie. Pohľad na povahu človeka, osoby a individua bude tvoriť jadro nami predloženej práce.

Úvahy o človeku, osobe a individuum majú u Lavrova spoločné to, že sa nepohybujú na nijakej metafyzickej úrovni. Lavrov nesleduje zámer postihnúť človeka či individuum v jeho samotnej najvlastnejšej podstate. Nazerá na človeka, osobu a individuum v plnom súlade so svojim zámerom zmeniť spoločnosť a Rusko. Ide o niečo, čo by sme mohli nazvať funkčným pohľadom. Je to pohľad, ktorý určuje miesto človeka v spoločenskom svete. Nazerá na to, čo z ľudských daností, vrodenných, naučených či tradičných určuje jeho pohľad na svet, život v spoločnosti, jeho rozhodovanie a konanie.

Človeka, osobu vníma ako bytosť, ktorá disponuje možnosťou stať sa „plne kriticky mysliacim individuum“ (Lavrov 2010a, 131). Nie je to ale jediná vyčerpávajúca charakteristika. Na inom mieste uvádza: „Morálne rozumná činnosť je len jedným z druhov ľudskej činnosti, mimo nej človek môže konať automaticky výlučne pod vplyvom zvieracích pudov, rutiny alebo vášni. Je možné dúfať, že progres ľudstva zníži podiel činností, ktoré vychádzajú z týchto vplyvov, no zatiaľ sú stále prítomné“ (Lavrov 2010a, 209). Poukazuje tak aj na pudové sklony a morálny element v človeku.

Osobitné postavenie medzi pudovými, či možno povedať živočíšnymi sklonmi⁷ má jedna z nich: „Medzi mnohými výlučne živočíšnymi pôžitkami nachádzame pôžitok⁸ súcitu, pričom

⁷ V zmysle prirodzene vlastných človeku ako súčasti prírody. Nie je to chápané ako nejaká výchovou získaná alebo naučená vlastnosť, ale ako niečo vlastné človeku ako takému. Lavrov to ale nijak bližšie nerozpracúva.

⁸ Rus. naslaždenije – pôžitok, rozkoš. Dovolíme si tvrdiť, že ide o nesmierne zaujímavé a podnetné slovné

smerovanie k nemu predstavuje prvotné ohraničenie boja všetkých proti všetkým. Nech sa už súcít prejavuje v akejkolvek forme, zmierňuje napätie medzi osobami alebo ich dokonca potiera“ (Lavrov 2010b, 356).

Lavrov poukazuje aj na spoločenskú stránku alebo spoločenskú prirodzenosť človeka: „Človek ako izolovaná bytosť neexistuje. Je spoločenským tvorom a mimo spoločnosti sa nemôže stať tým, čím je“ (Lavrov 2010b, 355). Dané tvrdenie by sme mohli považovať za nevyhnutný predpoklad, ak berieme na vedomie základný cieľ, o ktorý sa Lavrov vo svojej tvorivej činnosti snaží.

Lavrov poukazuje ešte na jednu dôležitú vlastnosť človeka, ktorú nazýva ako vedomý sebaklam. Človeku je vlastné, že sám seba klame. Robí tak dokonca aj vtedy, keď tvrdí, že nechce byť klamaný a nechce byť otrokom klamu či nejakej fikcie: „Človek ako časť sveta a otrok prírody si nikdy nechcel uvedomiť svoje otroctvo. Človek, ktorý sa neustále podriaďuje nezmyselným náklonnostiam a náhodným podmienkam, nechcel nikdy nazvať svoje náklonnosti priamo nezmyselnými a zdroje svojho konania hľadať v náhode. V tých najintímnejších hĺbках jeho duše nachádzame snahu utajiť pred sebou svoju závislosť na zákonoch podvedomia, niečím pred sebou zakryť svoju vrtkavosť a nedôslednosť v konaní“ (Lavrov 2010a, 161).⁹

Špecifickým druhom alebo nástrojom sebaklamu je idealizácia. Nachádzame si neustále ospravedlnenia svojich činov – tak hlúpych, zlých, ako aj tých rozumných a dobrých. Lavrov to považuje za nevyhnutnú súčasť našej spoločenskej existencie, totiž do rámcov idealizácie zapadá tvorba našich cieľov, hodnotových východísk, ktoré určujú naše správanie a konanie. Táto idealizácia nemusí existovať len na úrovni jednotlivca, ale aj na spoločenskej úrovni, úrovni štátnej a v širších súvislostiach spoločenského života. Tvorí princípy, podľa ktorých sa správame, správanie hodnotíme, na základe čoho vychovávame a vzdelávame. U Lavrova by sme mohli vidieť, že idealizácia môže mať podobu funkčnú a deštruktívnu. Príkladom funkčnej je jeho koncepcia progresu zastúpená v ucelenej podobe ideálom progresu. Teda ideálom, ktorý by podľa Lavrova mal byť napĺňaný v mene všeobecného blaha ruského ľudu. Aj keď sme uviedli, že ide o samostatný rámec úvah Lavrova, dovoľme si naznačiť jeho vnímanie tohto ideálu v hutnej podobe: „Rozvoj individua vo fyzickej, racionálnej a morálnej rovine, ustanovenie pravdy a spravodlivosti v spoločenských formách – to je krátka formula, zahrňujúca, ako sa domnievam, všetko, čo je možno považovať za progres“ (2010a, 81). Robíme tak preto, aby sme vytvorili pre čitateľa aspoň rámcový náčrt toho, ako obsah i funkciu ideálu Lavrov uchopuje. Považujeme za potrebné zdôrazniť, že takýchto koncepcií a dobových vymedzení by mohlo byť viacero. Lavrov sa snaží zastávať názor, že spoločnosť si má sama určiť, aký presný ideál bude sledovať a snažiť sa napĺňať. Zásadné je to, že tento ideál nemá byť spoločnosti naoktrojovaný akousi vyššou mocou, ktorá sa v jeho chápaní väčšinou opiera len o tradíciu.

Ak by sme chceli oddeliť funkčnú idealizáciu od tej deštruktívnej, tak by sme mohli uviesť, že základný rozdiel spočíva v absolutizácii parciálnych cieľov. V momente, keď sa parciálny cieľ pod akousi hrozbou ponúka ako jediný prijateľný, stáva sa ohrozením pre spoločnosť. To isté platí v momente, keď sa začína v spoločenskom diskurze uvažovať o niečom takom ako sú všeobecne alebo absolútne platné hodnoty a ciele. Takéto úvahy sú podľa národnického mysliteľa len na krok od spoločenskej deštrukcie a spoločenských konfliktov. Nakoniec aj samotná spoločenská aktivita Lavrova je príkladom toho, že sám prepadáva démonovi, ktorého tak bravúrne diagnostikuje vo svojej tvorbe. Za tento aspekt svojej prehnanej aktivity sa Lavrov stáva predmetom kritiky, a to

---

spojenie, ktoré však Lavrov nijak podrobnejšie nekomentuje. Ani v iných nám prístupných prácach sme sa s týmto slovným spojením nestretli. Autor v danom momente nepoužíva ani kurzívu.

⁹ V súvislosti s vyššie uvedeným dávame do pozornosti štúdiu *Dekonstruktia tyranie a perspektíva slobody v myslení Étiennea de La Boétieho* (Pružinec 2015, 17-44), v ktorej autor reflektuje neuvedomovanie si svojho otroctva a utajovanie svojej závislosti.

tak vo svojej dobe, ako aj v súčasných interpretáciách. To je ale ďalšia veľká téma, ktorú nie je možné v tomto textovom priestore uchopiť.

Lavrov sa snaží pristupovať k človeku, ako sme to mali možnosť vidieť, predovšetkým z funkčnej stránky. Jeho pohľad na človeka podlieha záujmu prepojenia teórie a praxe v spoločnosti. Človek vystupuje v podobe primárneho východiskového bodu takýchto zmien. Lavrov smeruje k tomu, aby objasnil možnosti a nedostatky spojené s človekom v procese dosiahnutia spoločenských zmien. Len na ňom závisí úspech i neúspech akýchkoľvek snáh o zmenu spoločnosti.

Vzhľadom na tento rámec Lavrovových úvah by sme chceli našu pozornosť podrobnejšie venovať vnímaniu sveta človekom. To je ďalšia z rovín, v ktorej venuje Lavrov pozornosť človeku a má bezprostredný súvis so zámerom spoločenských zmien. Tvorba Lavrova nás tak privádza k otázkam postavenia človeka voči svetu. Na stranách *Historických listov*, odvolávajúc sa na Hegela, Lavrov (2010a, 53) uvádza: „Človek sa stal opäť stredobodom celého sveta, no nie pre svet tak ako existuje sám osebe, ale pre svet chápaný človekom, pokorený jeho myslením a usmernený k naplneniu jeho cieľov“. Vo svojich úvahách na túto tému pokračuje hneď na nasledujúcej strane dopĺňujúcim tvrdením: „Celý vonkajší svet je pre človeka len materiálom pre uspokojenie, strasť, túžby, konania“ (Lavrov 2010a, 54). Na tento moment nadväzuje ďalšie zásadné tvrdenie, ktoré nás posúva do roviny striktno subjektívneho prístupu k svetu: „Všetky predmety a nástroje skúmania patria subjektívnemu svetu. Rôzne ciele, ktoré sledovali individua a ich skupiny v každej epoche sú subjektívne. Subjektívnym je aj svetonázor, z ktorého vychádzajú hodnotenia týchto cieľov ich súčasníkmi. Subjektívnym je aj hodnotenie výberu dominantného, hlavného dobového svetonázoru, ktorý formuluje historik v snahe určiť za pomoci všetkých ostatných svetonázorov progresívny vývoj v dejinách ľudstva, určiť progresívne a regresívne obdobia, príčiny a dôsledky týchto fáz procesu dejín a ukázať jeho súčasníkom možné a želané pre dobu, v ktorej sa daný historik nachádza“ (Lavrov 2010a, 69-70). V danom kontexte je potrebné spomenúť, že podľa Lavrova je podoba subjektívnosti danej epochy, podoba subjektívnych cieľov, plnohodnotným vedeckým faktom. Aj keď tu píše Lavrov o historikovi, poukazuje na tendenciu vlastnú širšiemu hodnoteniu toho všetkého, čo sa udialo v minulosti a môže mať dopad na formovanie dobových idealizácií. Lavrov zdôrazňuje, že určitú dejinnú dobu je potrebné skúmať v jej kontextoch, zásadná chyba spočíva v nazeraní na minulé, a hlavne v hodnotení minulosti z pozície apriórnych morálnych a svetonázorových súdov, ktoré panujú v súčasnosti historika-nazerajúceho človeka a ktoré on sám zdieľa. Iste doba, v ktorej historik žije, naň vplýva, no problém nastáva, keď svoju dobu a seba považuje za ten jediný kánon exegézy dejín, referenčný rámec, ktorý si tieto rozdiely a určenia nechce uvedomiť, resp. ich pripustiť. Referujeme prirodzene z pozície Lavrovovej doby, no nazdávame sa, že odkaz Lavrova k tejto problematike môže vystupovať ďaleko za horizonty 2. pol. 19. stor. Lavrov to považuje za nenáležité, chybné a dokonca za nevedecké. Hľadanie nejakého jasného kritéria pre interpretovanie celých dejín považuje za absolútny nezmysel a mrhanie intelektuálnym potenciálom každého, kto sa o to snaží alebo bude snažiť. Avšak môžeme brať za isté neabsolútne kritérium to, že ide o stálu, dobou určenú menlivosť, ktorá je spojená s transformáciami človeka a jeho cieľov v dejinách. Teda to, čo je možné považovať za prítomné v celých dejinách, je práve to určenie kritériami danej doby a prítomnosť takýchto kritérií v rôznej podobe v každom dejinnom období a priestore. Rovnako nepovažuje za náležité vidieť v dejinách cestu naplnenia nejakého jedného dominantného zjednocujúceho ideálu; a už vôbec nie vidieť náš súčasný stav ako vrchol, vyplývajúci z dejinných transformácií, ktoré sa začali niekedy dávno. Uvedomuje si však, že k tomuto často inklinujeme, že na základe toho hovoríme o vrchole progresu práve vo svojej dobe. Takéto aktivity by nám mohli poslúžiť ako dobrý príklad chybnej, deštruktívnej idealizácie.

Efektívnou prevenciou pred deštruktívnymi idealizáciami je kritika a kritické myslenie. Možnosť kriticky myslieť, ako sme to ukázali pri vstupe k vymedzeniu človeka, je vlastná človeku

ako bytosti. Je tou z možností, daností, ktorá ale nie je všetkými osobami napĺňaná. V kritike vidí jednu z možností, ktorou človek disponuje, a zároveň aj jediné prípustné riešenie, nástroj pre vyvarovanie sa chýb nivociacich spoločenský život. Kritika, ktorá je vlastná človeku, sa objavuje v Lavrovových úvahách ako istý fakt, ktorý je badateľný v celých dejinách: „Spomedzi všetkých odporozovaných návykov je v prípade každej civilizácie badateľný návyk kritickosti, ktorý iniciuje ľudský element dejín, potrebu rozvoja a prácu myslenia so zreteľom na túto potrebu“ (Lavrov 2010a, 128). Dovoľme si zdôrazniť, že samotná kritika nie je spasením samotným. Kritické myslenie ešte nie je odstránením nedostatkov, je veľkou možnosťou, ktorej využitie ale nie je samozrejmé. Je to skôr niečo žiaduce, potrebné. Kritické myslenie ako možnosť by nás mala zaväzovať k tomu, aby sme využívali svoj tvorivý potenciál.

Úvahy v danom kontexte nás v štúdiu myšlienok Lavrova privádzajú k zaujímavej kategórii, ktorá priamo súvisí s vymedzením človeka. Ide o kategóriu viery, ktorá sa nevzťahuje na náboženské učenie. Ide o vieru v seba, svoje sily a hodnotu cieľov, ktoré si človek dokáže stanoviť. Ide o vieru v človeka, ktorý sa dokáže mobilizovať a prekonávať nástrahy, aby dosiahol stanovené ciele. Svoje poňatie viery vysvetľuje podrobnejšie nasledovným spôsobom: „Viera je psychická alebo vonkajšia aktivita, počas ktorej je prítomné vedomie, no absentuje kritika“ (Lavrov 2010a, 240) a v tomto duchu dopracúva isté vyjasnenie: „Povedať, že viera je protikladom kritiky je možné, ale len v ohraničenom význame. To, čo v človek verí, už nepodlieha kritike. Nijako to nevylučuje možnosť veriť v niečo, čo bolo včera predmetom kritiky“ (Lavrov 2010a, 240). Uvedené myšlienky obohacujú naše poznávanie filozofického uvažovania o možnostiach a nástrojoch, ktoré sú k dispozícii človeku ako potenciálnemu režisérovi a realizátorovi spoločenských zmien.

Lavrov nielenže vymedzuje vzťah viery a kritiky, no vidí aj možnosti vzájomného dopĺňania sa, spoluprácu kritiky a viery. Vyjadruje to ako stav človeka na dvoch úrovniach myslenia, alebo lepšie povedané, na úrovni kritického myslenia, ktorým dospejeme nielen k presvedčeniu, ale k viere o tom, čo je potrebné vykonať. Práve štádium viery je východiskom pre reálne konanie, uskutočnenie toho, v čo veríme. Je to možné chápať ako prechod od letargie, z ktorej sa kritickým myslením iniciuje konanie. To je založené na kriticky vypracovanej viere¹⁰.

Dané uvažovanie však súvisí s ďalším problémom. Spočíva podľa nášho názoru v tom, že aj táto viera môže mať rôzne predmety, a teda ide o pojem, ktorý môže mať rôzne obsahy. Viera nie je garanciou progresu ani progresom samotným, predstavuje len možné zásadné východisko, ktoré tvorí základ pre konanie, pre realizáciu progresu a je vytvorená z kritického prehodnocovania.

Práve moment realizácie je zásadným momentom pre vymedzenie kvalitatívneho rozdielu medzi človekom, resp. osobou a individuom.

Funkčný prístup pri opise človeka má svoje bezprostredné odzrkadlenie aj pri identifikácii rozdielu medzi človekom a individuom, ktoré je realizátorom zmien v určitom dejinnom období. Uvedený rozdiel by sa mohol kryštalizovať za pomoci nasledujúcej myšlienky autora: „Individuá sú aj tak len potenciálnymi vykonávateľmi progresu. Jeho skutočnými vykonávateľmi sa stávajú až v momente, keď sú schopní bojovať, keď sú schopní transformovať sa z bezvýznamných jedincov na kolektívnu silu, predstaviteľku myslenia. Je len jedna cesta, ako to urobiť a tú ukazuje nepochybný dôkaz dejín“ (Lavrov 2010a, 149). Kryštalizácia tu spočíva v stupňujúcej sa komplikovanosti, ktorej podstatou je to, že ani individuum nie je garanciou spoločenskej zmeny. Stáva sa garanciou vtedy, keď svoje chápanie progresu začína reálne napĺňať. Znamená to, že jeho konanie nie je nevyhnutná záležitosť, čo môžeme chápať ako zásadný problém pre dosiahnutie vzájomnej

¹⁰ Lavrov v poradí pätnástom *Historickom liste* formuluje nasledujúcu myšlienku: „Kritika podgotovľajet dejateľnosť, vera vyzivajet dejstvije“ (Lavrov 2010a, 241). Dané tvrdenie pre nás predstavuje zásadný problém pri preklade, a preto sme sa ho rozhodli uviesť práve v poznámke pod čiarou. Uvedenú myšlienku Lavrova by sme mohli voľne preložiť nasledovne: „Kritika pripravuje k aktivite, viera iniciuje konanie.“

súčinnosti medzi teóriou a spoločenskou praxou vedúcou k zmene. Možné riešenie by sa podľa nášho názoru dalo vysvetliť nasledujúcim spôsobom. Človek predstavuje jedinú bytosť, ktorá je schopná uskutočňovať spoločenské zmeny na základe ideálu progresu, lebo „každý kriticky mysliaci človek, ktorý sa snaží uskutočňovať svoje myšlienky v živote, môže byť realizátorom progresu“ (Lavrov 2010a, 118). Lavrov však v danom kontexte formuluje isté obmedzenie používania všeobecného kvantifikátora „každý“ vo vzťahu k človeku. Ide o ohraňenie morálnej povahy: „Všetky bytosti, ktoré v sebe ešte nerozvinuli alebo nemôžu rozvinúť vedomie vlastnej dôstojnosti¹¹ a pocit povinnosti konať v prospech tejto dôstojnosti, sú postavené mimo morálneho konania“ (Lavrov 2010b, 351). Morálna rovina má v chápaní Lavrova určujúce postavenie aj v inom kontexte, ktorý vymedzuje nasledovne: „Ak sme uznali v prípade všetkých ľudí rovnakú možnosť rozvoja v indivíduu alebo v rade pokolení, ak v morálnom rozvoji vidíme ich hodnotu a svoju morálnu povinnosť vidíme v konaní človeka na základe presvedčenia, tak nevyhnutne pre seba získavame morálnu povinnosť podporiť dôstojnosť iných ľudí v rovnakej miere ako vlastnú, t. j. povinnosť pomáhať ich rozvoju tak energicky a bezvýhradne, ako sme povinní smerovať k vlastnému rozvoju¹²“ (Lavrov 2010b, 359). Predstavuje sa nám tak zatiaľ len akýsi základ pre spoločenskú zmenu, ktorý nemusí byť nijak naplnený. Ani rovina povinnosti tu nie je garantom pre reálne uskutočnenie, aj keď rozdiel medzi človekom a indivíduom spočíva práve v uvedomení si potreby progresu a dôstojnosti každého iného človeka, no ani to nie je ešte garanciou progresu alebo naplňaním progresu. Avšak vedomie je predstupeň k uskutočneniu progresu, ktorý nie je možné vylúčiť. To by nám mohlo vysvetliť podivuhodnú pozíciu k indivíduu, ktoré ešte stále nebolo garanciou zmeny, realizácie toho, čo je určené ideálom progresu, no je zároveň kvalitatívne odlišné od človeka, osoby.

Je však potrebné mať vždy na zreteli, že uvedomenie si toho, čo je vzhľadom na potreby určitého dejinného obdobia stanovené ako progres, ešte neznamená progres ako taký, ktorý je hlavne realizovaním onoho presvedčenia o jeho možnosti. Ide však o kvalitatívny rozdiel v línii človek a indivíduum. Indivíduum sa stáva skutočným progresívnym činiteľom až vtedy, ak progres naplňa: „Nevyhnutnosť zúčastňovať sa boja za progres predstavuje morálnu povinnosť pre indivíduum, ktoré spoznalo význam tohto pojmu“ (Lavrov 2010a, 253). Ako nám to uvádza daná myšlienka, stáva sa to pre indivíduum povinnosťou. Takýmto spôsobom sa utvára v dejinách indivíduum, ktoré Lavrov (2010a, 248) nazýva bojovníkom za progres: „Odkedy ľudia prestávali veriť v nedotknuteľnosť spoločenského poriadku, ktorý im zanechali otcovia, od tej chvíle, keď sa medzi nimi vypracovali osobnosti, ktorých myslenie sa už neobmedzovalo iba na dosiahnutie osobného záujmu pomocou existujúcich spoločenských foriem a podmienok, ale za cieľ si vytýčili nájsť a zrealizovať také formy spolužitia, v ktorých by sa celkovo žilo lepšie, – odvtedy sa vo svete neprestali objavovať bojovníci za progres“. Táto podoba indivíduí by splnila predstavu Lavrova priam v dokonalej miere.

V našej práci sme používali pomenovania neurgického bodu a Achillovej päty. K druhému z motívov by sme sa na tomto mieste práce ešte vrátili. Úvahy o človeku v premene ruského spoločenského a politického života sú u Lavrova plné uvedomovania si úskalí. Okrem (ne) činnosti človeka a (ako) indivídua je problémom v ruskom kontexte aj absencia skupiny či priam množstva bojovníkov za progres. Lavrov takúto absenciu, rozmer Achillovej päty, citlivo reflektuje.

Tým by sme chceli uzavrieť priblíženie tohto problému, formulujúceho sa na ceste ruských spoločenských zmien. Tie reálne nastali. Ak máme záujem pochopiť zdroje formovania revolúcie v Rusku, nemali by sme zanedbávať poznanie národnického myslenia. Nemali by sme sa uspokojiť s paušalizujúcimi tendenciami výkladu takými, ako táto z pera Struveho (1990, 135), podľa ktorého

¹¹ Rus. *dostoinstvo*. Dalo by sa to preložiť aj ako hodnota.

¹² Rus. *razvitie*. V textoch Lavrova sa zvykne nachádzať aj vo význame progresu.

je národnickej inteligencii vlastný len „... protištátny charakter, ale aj jej bezbožnosť“. Ide o tradíciu, ktorá hĺbkou svojich myšlienok určite nedosahuje úroveň Solovjovova či Dostojevského, no svojimi pozíciami formovala ruské myslenie v zásadnej a nepochybniteľnej miere.

REFERENCES

Primary sources

- Lavrov, Petr Lavrovich. 2010a.* Исторические письма [Historical Letters]. In Lavrov, Petr Lavrovich. Избранные труды. [The Collected Works] Moscow , 41-296.
- Lavrov, Petr Lavrovich. 2010b.* Социальная революция и задачи нравственности [Social Revolution and The Role Of Morality]. In Lavrov, Petr Lavrovich. Избранные труды. [The Collected Works]. Moscow, 345-451.
- Lavrov, Petr Lavrovich. 2010c.* Старые вопросы [Old Issues]. In Lavrov, Petr Lavrovich. Избранные труды [The Collected Works]. Moscow , 453-517.

Secondary sources

- Arslanov, Rafael Amirovich. 2010.* Петр Лаврович Лавров [Petr Lavrovich Lavrov]. In Lavrov, Petr Lavrovich. Избранные труды [The Collected Works]. Moscow, 5-37.
- Bohun, Michał. 2008.* Oczyszczenie przez burze. Kraków.
- Broda, Marian. 2003.* Narodnicke ambiwalencje. Między apoteozą ludu a terorem. Łódź.
- Camus, Albert. 2004.* Vzbúrený človek. Bratislava.
- Grečo, Peter. 2014.* Revolúcia, demokracia a masová kultúra. Poprad.
- Malmenvall, Simon. 2015.* Iskanje edinosti in vesoljnosti Cerkve : ekleziologija Vladimirja Solovjova in Georgija Florovskega. In Bogoslovni vestnik 75/2, 347-360.
- Malmenvall, Simon. 2017.* V iskanju idejnih predpogojev za uspeh boljševiške oktobrske revolucije. In Bogoslovni vestnik 77/3-4, 671-686.
- Nizhnikov, Sergej Anatolievich. 2009.* Духовное познание в философии Востока и Запада [Spiritual Cognition In Philosophy Of East And West]. Moscow.
- Pomper, Philip. 1993.* The Russian revolutionary intelligentsia. Wheeling.
- Pružinec, Tomáš. 2015.* Dekonstrukcia tyranie a perspektíva slobody v myslení Étienne de La Boétieho. In Manda, Vladimír – Štáhel, Richard – Pružinec, Tomáš. Človek, sloboda a vlastníctvo vo filozofii raného novoveku. Bratislava, 17-44.
- Pružinec, Tomáš – Gallo, Ján. 2016.* Русская и персоналистическая философия в словацкой академической среде [Russian Philosophy and Personalism in Slovak Academic Environment]. In Vox. Философский журнал [Vox. The Journal Of Philosophy]. 10/21, 1-9.
- Rydzewski, Włodzimierz. 2014.* Dylematy rosyjskiej idey. Kraków.
- Struve, Petr Bergardovich. 1990.* Интеллигенция и революция [Intelligentsia and Revolution]. In Berdyayev, Nikolai Alexandrovich et al., (eds.) ВЕХИ. Сборник статей о русской интеллигенции. [VEKHI. A Collection Of Articles About The Russian Intelligentsia] Moscow, 131-149.
- Walicki, Andrzej. 2005.* Zarys Myśli Rosyjskiej od Oświecenia do Renesansu Religijno-Filozoficznego. Kraków.
- Zverev, Vasilij Vasilevich. 2009.* Русское народничество [The Russian Narodism]. Moscow.

SUMMARY: PERSON, MAN AND (AS AN) INDIVIDUAL IN PHILOSOPHICAL TEACHINGS OF P. L. LAVROV. CRITICAL NOTES ON BYZANTINE AND SLAVIC SPIRITUALITY. The second half of the 19th century is known as the Russian intellectual and philosophical period as it is associated with new ideas and thoughts that have resonated throughout the centuries. In this period, Russian history does not experience its best times. Although the political situation of Russian history, accompanied by the Russian national movement of that time, is not the brightest, personalities, such as F. M. Dostoyevsky, V.S. Solovyov are coming on the scene in the hope of contributing to a change.

This study focuses on its main representative Petr Lavrovich Lavrov and his legacy in terms of a different view on a human being as an individual and a human (a person). According to Peter Lavrovich Lavrov, human being is the only extant species that can read, understand words and transform them into ideas/thoughts. Furthermore, only human beings can use their knowledge, gathered throughout their lives, and transform it into real action. The extent of that action presents the most important or favourable thing in people's lives and he (Lavrov) puts a lot of stress on practice. As previously mentioned, human being is again the only being that is able and capable of understanding the political situation and can transform or use this knowledge to make changes, bring new ideas and create a better society. Lavrov's point of views can be seen as a critical reflection of values created by Greek, Byzantine and Slavic spirituality. Faith is not accepted as faith in God. It is regarded as a strong belief which can lead to political action. It is a belief in goals created by man. This represents the fundament for the creation of a better world. The study also focuses on the difference between having a chance to change something and really changing something. This comes from a different perception of human being, where Lavrov views it as an individual, and a being (a human). Another skill of human beings is their capability to understand and comprehend bad conditions of their culture or life and make some changes. These changes come in place when the human being understands that he/she is an individual with such skills and power. This more than interesting study provides a further rumination on human beings, their place in the second half of the 19th century Russia and their power to contribute to a change.

Mgr. Ondrej Marchevsky, PhD.
University of Presov
Faculty of Arts
Intitute of Political Sciences
Department of Civic Education
17. novembra 1
08001 Prešov
Slovakia
ondrej.marchevsky@unipo.sk